

ОПИТ ЗА СИСТЕМАТИЗАЦИЯ НА ПЛАНИНСКИЯ РЕЛЕФ В БЪЛГАРИЯ ОТ ГЛЕДНА ТОЧКА НА ТУРИЗМА

А. Динев, П. Соколова, П. Стефанов

Планинският релеф се явява важно условие за развитието на туризма. Той влияе както върху различните видове туризъм, така и върху разположението и изграждането на необходимата материална база и инфраструктура.

Релефът на българските планини благоприятствува развитието на туризма. Веднага трябва да се добави, че в нашата литература по география на туризма (Л. Динев и др., 1973; М. Бъчваров и др., 1982; С. Славев, 1983 и др.) този релеф се разглежда твърде общо, без определена последователност при неговата оценка. За да се внесе по-голяма яснота по въпроса планински релеф — туризъм, в настоящата работа се прави опит за систематизация на планинския релеф у нас от гледна точка на туризма, като се обръща внимание на надморската височина, макроформата и конфигурацията, а също и на специфично изразената скулптура. Това са само основни постановки, които могат да послужат за бъдещо по-задълбочено изследване.

По надморска височина планините в България са най-различни, но те се обособяват в няколко групи — ниски, средно високи и високи планини (Цв. Михайлов и др., 1983). Ниските планини са две групи — до 850 м (Сакар, Странджа) и до 1250 м (Ихтиманска и Сърнена Средна гора, Люлин, Вискяр, Завалска и др.). Средно високите планини достигат до 1750 м (Същинска Средна гора, Руй, Конявска, Верила, Плана и др.). С по-голяма височина следват двете групи на високите планини — до 2350 м (Западна и Средна Стара планина, Витоша, Осоговска, Западни Родопи и др.) и до 2925 м (Рила и Пирин). Планините от всяка група се характеризират с ландшафтни особености, изразени както по отношение на релефа, така и по отношение на климата, растителността и пр. Това определя, от една страна, степента на туристическата атрактивност, а, от друга — равновидностите на туризма.

Високите планини у нас имат по-голяма притегателна сила. Те привличат не само с надморската си височина и предлаганата по-широка обгледност, но и с възможността за осъществяване на определено поставена цел и задоволяване на лична амбиция. От първостепенно значение в това отношение изпъкват Рила и Пирин, чиито високопланински пояси притежават специфичен релеф, моделиран по време на кватернерното залежаване. Не случайно създаването на организираното туристическо движение и развитието на организирания туризъм у нас са тясно свързани главно с високите планини. Средновисоките и ниските планини са обект на туристическа дейност с преимуществено значение за рекреативния туризъм.

Според макроформата и конфигурацията българските планини показват също определени различия. Една група планини са линейно изтеглени (Стара планина, Средна гора, Пирин, Люлин и др.), втора група наподобяват куполи (Рила, Витоша, Осоговска планина, Плана и др.), а трета група са широко разлати (Родопи, Странджа и др.). Тези различия в макроформата и конфигурацията на планините се отразяват най-вече върху достъпността във вътрешността им, включително транспортната достъпност, проходимостта и времетраенето на туристическите маршрути.

Разнообразната скулптура на българските планини определя нюансите в използването на релефа за различните видове туризъм, разположението на материалната база и туристическата инфраструктура. В детайли формите

на релефа, които оказват определено влияние върху туризма, могат да се систематизират по следния начин:

Б и л а. В зависимост от своята дължина или форма билата на планините благоприятствуват или затрудняват туризма. Широко развитите заравнени била на някои планини (Западни Родопи, Същинска и Сърнена Средна гора, Стара планина и др.) оказват положително влияние по отношение проходимостта и изграждането на материалната база. Острите нарязани била във високите части на някои планини (Рила, Пирин и др.) силно ограничават проходимостта и изграждането на материалната база. Те изискват и по-специална подготовка при пешеходния туризъм. Най-високите точки на билата — върховете, са обикновено крайната цел на туристическия маршрут поради обледеността, която се открива от тях, и удовлетвореността от преодолените трудности и постигнатия успех.

С к л о н о в е. Специфичността на планинските склонове се явява важно условие за туризма. По-големият наклон на склоновете затруднява навлизането и изкачването в планините (Рила, Пирин, Западни Родопи, Южните склонове на Стара планина и др.) и се отразява върху проходимостта (Рила, Пирин, Родопите, Стара планина, Витоша и др.). Стръмните склонове налагат редица отклонения при пешеходния туризъм. Те представляват твърде голяма пречка при изграждането на туристическата и рекреационната материална база и туристическата инфраструктура. Наклонът и експозицията на склоновете определят местата, удобни за ски-туризъм (Рила — ски център Боровец, Родопите — ски център Пампорово, Витоша — ски центрове Алеко — Черни връх, Коняряника — Селмица и Тинтява — Ушите). Склоновете с голям наклон са подходящи за алпинизъм и скално катерене (Рила, Пирин, Витоша, Стара планина). Езерата, образувани по склоновете на планините в свлачища, са привлекателен обект при маршрутно-познавателния туризъм (Смолянските езера в Западните Родопи).

П р о х о д и. Проходите са типични форми за линейно разположените планини (Стара планина — Петрохански проход, Витиня, Троянски проход, Шипченски, Проходът на републиката и др.; Средна гора — Момин проход, Стрелчански проход, Змейовски проход и др.). Те са от значение не само за полесното навлизане в планината, а и за нейната проходимост и изграждането на удобни пътища. Те благоприятствуват автомобилния и транзитния туризъм.

Р е ч н и д о л и н и. Чрез тях се осигурява навлизането във вътрешността на планините и се улеснява особено много пешеходният и автомобилният туризъм във високите планини (Рила — Рилска река, Бели и Черни Искър и др.; Пирин — Демяница, Сандавска Бистрица, Влахинска река и др.; Родопите — Стара река, Въча, Чепеларска река и др.). Важни речни долини форми представляват проломите и ждрелата, които се отличават с голямо естетико-емоционално въздействие при туризма, с голяма проходимост и възможности за изграждане на пътища. Някои проломи (Искърски, Лудокамчийски и др.) имат голямо транспортно значение и улесняват транзитния туризъм. Дълбоко всеченият Искърски пролом и отвесните скални форми при Лакатник са обект за алпинизъм и скално катерене. Силно притегателни за туристите са ждрелата на р. Ерма в Руй планина и на р. Триградска и Буйновска река в Западните Родопи. Отвесните стени на ждрелото „Вратцата“ на р. Лева във Врачанска планина се използват за алпинизъм и скално катерене. Интерес за туристите представляват напречните пречупки по надлъжните профили на речните долини, които обуславят образуването на водопадите. Около 70 водопада в България са обект на туристически посещения (Пръскалата на р. Пръскалка и река Селска, Карловският водопад на Стара река в Средна Стара планина, Костенецкият водопад на р. Костенецка в Рила, Боянският водопад на р. Боянска във Витоша и др.).

Л е д н и к о в и ф о р м и. Тези форми (циркуси, карлинги, трогови долини, морейни валове и др.) са характерни само за високите части на Рила и Пирин, засегнати от кватернерното залежаване. Те имат голямо естетико-емоционално значение за маршрутно-познавателния туризъм. Циркусите, в които са

образувани езера (Седемте езера, Маричините езера и др. в Рила; Бъндеришките, Валявишките и др. в Пирин), са привлекателни за рекреативен туризъм. Отвесните циркусни стени са обект на спортния туризъм и специално на алпинизма.

П е щ е р и. Това са обекти с много важно естетико-емоционално въздействие при туризма. Тяхното благоустрояване спомага за масовата им посещаемост. В българските планини са моделирани над 3000 пещери, пропасти и големи ниши, но само осем от тях са благоустроени и електрифицирани и се посещават („Магура“, „Леденика“, „Съева дупка“ и „Бачо Киро“ в Старопланинската верижна система; „Снежанка“, „Дяволското гърло“, „Ягодинската пещера“ и „Улцата“ в Рило-Родопския масив). Широкото териториално разпространение и разнообразието на пещерите в нашите планини спомагат за развитието не само на пещерния туризъм, но и за развитието на спортната спелеология, свързана с изследването им.

О т д е л н и ф о р м и. Те представляват редки природни забележителности в българските планини с естетико-емоционално значение за туризма. Това са оригинални скални феномени, наподобяващи животни, хора, пирамиди или предмети. Такива природни забележителности в планинските райони у нас представляват Белоградчишките скали (Западна Стара планина), Мелнишките пирамиди (Южен Пирин), Скалните мостове (Западни Родопи), Сините камъни и Чудните скали (Източна Стара планина) и много други.

Л И Т Е Р А Т У Р А

- Бъчваров, М., Н. Апостолов. География на туризма. Варна, 1982.
 География на България, т. I — Физическа география. С., 1966.
 География на България; т. I — Физическа география. С., 1982.
 Данаева, М. Опит за рекреационна оценка на релефа. — Сп. „проблеми на географията“, 1983, кн. I.
 Динев, Л., С. Динчев, К. Кръстев, П. Станев, В. Василев. География на туризма. С., 1973.
 Динев, Л., К. Мишев. България — кратка география. С., 1980.
 Михайлов, Цв., Ив. Вапцаров, А. Динев. Типология на българските планини с оглед стопанската оценка на техния релеф. Доклад на работната сесия по изпълнение на координационната програма „Природният потенциал на планините в НР България и неговото използване и обогатяване“. С., 1983.
 Славев, С. География на туризма на България. Свищов, 1983.